

تبیین سقوط حکومت در گلستان سعدی

غلامرضا صدیق اورعی

استادیار گروه علوم اجتماعی، دانشگاه فردوسی، مشهد
Sedighourae@um.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۱۹ / تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۲۰

چکیده

زمینه و هدف: یکی از آثار ارزشمند ادبی، گلستان سعدی است که در جهان بسیار مشهور شده و منابع زیادی در حوزه‌های مختلف به این موضوع ادعان داشته‌اند. بنابراین هدف از انجام تحقیق حاضر، شناخت اندیشه اجتماعی سعدی و تبیین فرایند سقوط حکومت در گلستان سعدی است. روش: روش تحقیق در این مقاله از انواع اسنادی است که در آن با استفاده از تحلیل درونی متن گزاره‌های باب اول گلستان به تحلیل درونی متن پرداخته و عناصر قدرت و عوامل سقوط حکومت تحلیل و فرایند سقوط حکومت را از نظر سعدی کشف کرده است و در یک مدل مفهومی به تصویر کشیده است. یافته‌ها: یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که نقطه شروع سقوط حکومت که چپاول مال رعیت است، در نهایت به بی‌انگیزگی سپاهیان شاه و کاهش توان دفاعی شاه منجر شده و به سقوط حکومت می‌رسد. نتیجه‌گیری: نتیجه این تحقیق نشان داد که، سعدی (قرن هفتم ه. ق) درباره سقوط حکومت‌های عصر خود نظریه‌ای ارائه داده است که به نظریات اندیشمندان اجتماعی نزدیک است.

کلیدواژه: سقوط حکومت، گلستان سعدی، تحولات حکومت

۱- مقدمه

بشر از ابتدای زندگی اجتماعی خود، به آن اندیشیده است. بنابراین سابقه اندیشه اجتماعی به درازای عمر بشر است. اما در این میان برخی از ابنای بشر قله‌های اندیشه اجتماعی را آفریده‌اند و هم‌نوعان خود را تحت تأثیر قرار داده‌اند. سعدی شیرازی (متوفی قرن هفتم هجری) بزرگ اندیشمندی است که اندیشه اجتماعی‌اش تا کنون مطرح و ماندگار است.

نویسنده کتاب «خداوندان اندیشه سیاسی» می‌نویسد: «هر متفکر به نسبتی که هوشمند و فکور و فرزانه است، به همان نسبت روح اساسی قرن خود را دقیق‌تر و روشن‌تر بیان می‌کند. نظریه سیاسی به وجودآمده در یک قرن، بیانی است از روح و معنویت آن قرن؛ درست به همان‌سان که هنر، نهادهای سیاسی و اجتماعی و مذهب یک قرن، نماینده روح و معنویت آن قرن هستند» (فاستر، ۱۳۷۶: ۱۳). سعدی به نظر همه صاحب‌نظرانی که به طور دقیق آثارش را بررسی کرده‌اند، چنین وضعی دارد.

«گلستان حاصل دریافت و برخورد‌های گوناگون مردی اندیشه‌ورز است با دنیا و مسائل و دشواری‌های حیات انسان» (یوسفی، ۱۴۰۰: ۳۷). «مردی دنیادیده و پخته و اندیشه‌ور... که در سراسر عمر از فراز و نشیب‌های بسیار گذشته است... تأمل‌ها کرده... نکته‌ها آموخته و بهره‌ها برده، با طبقات مختلف... حشر و نشر داشته... افزون بر کتاب‌های بسیار که خوانده، جهان را از راه تجربه مستقیم آزموده و شناخته است. به علاوه هوش سرشار و ذهن روشن و باریک‌بین او در ورای هر چیز حتی از مشهودات عادی نکته‌های ظریف و بدیع دریافته است» (همان، ۲۵-۲۴). از این رو توجه به آثار وی هنوز جای تفکر و مطالعه دارد.

۲- بیان مسئله

یکی از شاخه‌های جامعه‌شناسی، جامعه‌شناسی در ادبیات است که آثار ادبی را از دیدگاه جامعه‌شناسی را بررسی می‌کند. یکی از ادبای مشهور که آثار وی سرشار از دیدگاه‌های روان‌شناسی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی است که در رشته‌های مختلف دانشگاهی از آن‌ها استفاده می‌شود و نشان می‌دهد این منابع ارزشمند هرگز کهنه نشده و همواره از زوایای مختلف قابل بررسی و کنکاش هستند. یکی از این آثار ارزشمند ادبی، گلستان سعدی است که در جهان بسیار مشهور شده و آثار زیادی در حوزه‌های مختلف به این موضوع ادعان داشته‌اند.

«گلستان از لحاظ مطالعات اجتماعی در عصر سعدی کتابی است قابل ملاحظه و از این نظرگاه ممکن است مورد نکته سنجی‌ها و بحث‌های فراوان واقع شود؛ گویی تجربه و حکمت را در هم آمیخته و عصاره آن‌ها را ... عرضه کرده است» (یوسفی، ۱۴۰۰: ۲۸). «در گلستان از طبقات مختلف مردم سخن می‌رود... و تصویری از زندگانی مردم گوناگون را به وضوح می‌توان دید... به عموم اشخاص ... پرداخته و از آنان سخن رانده است... این مرد هوشمند در احوال هر گروه تأمل و دقت کرده و گوشه‌هایی از زندگانی آنان را، که در خور توجه دیده، ... به قلم آورده است» (همان، ۲۷). «در گلستان، مردم... سیره‌های گوناگون دارند و در برابر حوادث و مسائل، عکس‌العمل‌هاشان متفاوت است» (همان، ۳۱). زرین کوب درباره جایگاه کتاب گلستان در اروپا می‌نویسد: «... به زودی فرهنگ اروپا در مقابل نبوغ حیرت‌انگیز سعدی سر تعظیم فرود آورد... سعدی وضع ظاهری و معنوی کشور خود را توصیف می‌نمود... چون زندگی عمومی را وصف می‌نمود، توانست بیگانگان را نیز مجذوب خویش کند. چنان‌که گلستان تاکنون بیش از شصت بار ترجمه شده و هر ترجمه چندین بار به طبع رسیده است... دوتاسی می‌نویسد: سعدی تنها نویسنده ایرانی است که نزد توده مردم اروپا شهرت دارد» (زرین کوب، ۱۳۸۶: ۱۰۴).

یکی از نکات قابل توجه در گلستان سعدی، توصیف وضعیت مردم در عصری است که سعدی در آن زندگی می‌کرده است. «اوضاع اجتماعی عصر سعدی در گلستان متجلی است... می‌توان به مسائل مهم و باریک پی برد: درباره اوضاع حکومت، رفتار عمال دیوان، احوال و افکار و روحیات و معتقدات مردم، رسوم جامعه و طرز تفکر طبقات مختلف در آن عهد...» (یوسفی، ۱۴۰۰: ۳۳).

فروغی در این باره نوشت: «عجب بصیرتی به احوال مردم و طبایع و افکار ایشان و اوضاع جهان و جریان کار روزگار دارد و با چه زبردستی در این امور نکته‌سنجی و دقیقه‌یابی می‌کند و چگونه در هر باب رأی صواب را می‌یابد» (فروغی، ۱۳۸۰: ۱۶). همو می‌نویسد: «گلستان و بوستان سعدی یک دوره کامل از حکمت عملی است. علم سیاست و اخلاق و تدبیر منزل را جوهر کشیده و در این دو کتاب به دل‌کش‌ترین عبارات در آورده است» (همان). زرین کوب درباره گلستان سعدی چنین نگاشته است: «گلستان سعدی ... دست‌کم تصویری درست و زنده از دنیا است. سعدی در این کتاب انسان را با دنیای او و با همه معایب و محاسن و با تمام تضادها و تناقض‌هایی که در وجود او هست تصویر می‌کند. در دنیای گلستان زیبایی در کنار زشتی و اندوه در پهلوی شادی است ... سعدی چنین دنیایی را که پر از تناقض و تضاد و سرشار از شگفتی و زشتی است در گلستان خویش توصیف می‌کند و گناه این تناقض‌ها و زشتی‌ها بر او نیست، بر خود دنیا است» (زرین کوب، ۱۳۸۶: ۸۵). زرین کوب می‌گوید: «شاید هیچ شاعر و نویسنده کلاسیک دیگری در ایران، از شهرت و قبولی که شیخ شیراز در تمام ایران و در سراسر قلمرو زبان فارسی پیدا کرده است، بهره نیافته باشد... در اعتقاد قدما، سعدی یک تن از ارکان ثلاثه ادب فارسی محسوب می‌شد» (همان: ۱۱۱). «اندیشه اجتماعی عبارت است از اندیشه‌های حقیق (غیراعتباری) درباره پدیده‌های اجتماعی، عمل اجتماعی، ثبات و تحول آن‌ها. اندیشه اجتماعی به این معنی، از یک طرف غیر از آرمان‌های اجتماعی و اتوپیاهاست و از طرف دیگر نیز از علم تجربی درباره پدیده‌های اجتماعی، عمل اجتماعی و ثبات و تحول آنها جداست. فلسفه اجتماعی عبارت از ارزش‌های اجتماعی مربوط به اعمال و پدیده‌های اجتماعی و تحول و ثبات آنها که در اندیشه اجتماعی مورد تأمل قرار گرفته و در یک سازماندهی با هم ترکیب شده و بر عمل نیز تأثیر می‌گذارند» (صدیق اورعی، ۱۳۷۳: ۲۴). در تحقیق حاضر، منظور از تفکر اجتماعی همین تعریف مذکور از فلسفه اجتماعی است. یکی از موضوعات مطرح در گلستان سعدی، موضوع حکومت، چگونگی شکل‌گیری و زوال آن است که موضوع مطالعه مقاله حاضر است.

۳- پرسش‌های پژوهش

در این مقاله محقق قصد دارد به دو سؤال زیر پاسخ دهد:

۱- آیا سعدی به تحولات حکومت توجه کرده است؟

۲- سعدی چگونه به فرایند و مکانیسمی برای سقوط حکومت دست یافته است؟

۴- پیشینه تحقیق

مقالات زیادی در موضوعات گلستان و بوستان سعدی نوشته شده است. از آن‌جا که در این مقاله به موضوع حکومت و تبیین سقوط آن پرداخته می‌شود، به آثاری اشاره می‌شود که ارتباط نزدیک‌تری با موضوع دارند. نزدیک‌ترین مقاله به موضوع حاضر تحقیق از نظر زمان و موضوع، تحقیق/آسمند جونتانی (۱۴۰۲) است که به مطالعه متغیرهای دوگانه تحکیم و انحطاط حکومت از دیدگاه سعدی بر مبنای نظریه هرمنوتیک اسکینر با روش تحلیل محتوا پرداخته و به هفت نکته کلیدی با زیرشاخه‌های فرعی آن‌ها اشاره کرده است. نتیجه تحقیق قلیان عسکری و مستعلی پارسا (۱۴۰۰) این بوده است که بنیان‌های

فکری و حقوق شهروندی سعدی در سه اصل انسان، حق و عدالت و دولت استوار است. او بر آرمان‌هایی چون صلح، تساهل، عدالت و برابری حقوق انسانی تأکید می‌ورزد. سعدی به نوعی، تعاون و مشارکت اجتماعی را باور دارد؛ او مردم را به مشارکت بیشتر در امور حکومت ترغیب می‌کند و حاکمان را به رعایت حقوق مردم و رهنمون کردن آن‌ها به سعادت ترغیب می‌کند. یکی از پر بسامدترین موضوعات در زمینه فرهنگی و اجتماعی آثار سعدی، بشردوستی است. مقاله شریف‌زادی و حاجی (۱۴۰۰) نیز در بررسی حقوق اجتماعی شهروندان در گلستان به این مهم دست یافتند که با وجود فضایی که حاکی از حاکمیت حکام مستبد است، سعدی در تمام آثار خویش بازگو کردن مفاهیم بشردوستانه را وجه همت قرار داده و کوشیده است تا با کلام نغز خویش در جهت ارتقای حقوق انسانی گام بردارد. قاسمی (۱۳۹۹) در مقاله خود به این نتیجه دست یافته است که مهم‌ترین مسئله در افکار و اندیشه سعدی، عدالت اجتماعی و سیاسی است. نتیجه نهایی پژوهش *حیاتی و عربزاده* (۱۳۹۹) این است که در باب اول بوستان، روش سعدی برای مشروعیت بخشیدن به امری در گفتمان حکومت یا مشروعیت‌زدایی از آن، عقلانی کردن است. *ساری اصلانی* (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان *حقوق بشر در ژانر ادبی با تکیه بر بوستان و گلستان سعدی* به تبیین و تحلیل حقوق بشر و نگاه توأم با شفقت و محبت شخصیت‌های حکایات بوستان و گلستان از جمله خود سعدی می‌پردازد. نگارنده در مقدمه به زمانه تاریخی سعدی که زمانه‌ای پرآشوب بوده اشاره‌ای موجه و مختصر کرده تا نشان دهد که سعدی در چه عصر و زمانی دم از حقوق بشر زده است. عصری که شهرهای مختلف ایران زیر سم ستوران مغول بوده و اهل علم و فضل از ترس کشته‌شدن هر یک به سویی می‌گریختند. در چنین شرایطی سعدی با فریادی رسا و شیوا در گلستان و بوستان به نقد حاکمان ظالم و ستمگر می‌پردازد و به انحاء مختلف در پی التیام رنج جانکاه ناشی از هجوم اجنبیان و بیگانگان است. در مقاله *رسولی و صالحی نجف‌آبادی* (۱۳۹۶)، سعدی توزیع عادلانه قدرت و ثروت را تنها راه رسیدن به عدالت می‌داند. *اسدی گرجی و باباجانی گرجی* (۱۳۹۶) در مقاله خود ذکر کرده‌اند که سعدی به عنوان ادیب و حکیمی کارآزموده، آرای قابل توجهی در زمینه حقوق شهروندی دارد. از نظر سعدی، حاکم می‌بایست خویشتن را مسؤول مشکلات مردم بداند و در جهت رفع مشکلات آن‌ها کوشش کند. همان‌طور که ذکر شد موضوعات مقالات پیشین بسیار ارزشمند و مسئله مقاله حاضر را به خوبی تأیید کرده‌اند اما اکثر آن‌ها مبتنی بر یک نظریه به تحلیل حکایت‌های گلستان پرداخته و دسته‌بندی‌های کلی ارائه داده‌اند، روش اکثر این تحقیقات نیز تحلیل محتوا بوده است. مقاله حاضر نسبت به آثار قبلی دارای چند مزیت زیر است:

اول: نظریه سعدی در باب تبیین سقوط و فرایند چگونگی و مکانیسم آن بیان شده است. دوم، با استفاده از روش تحلیل درونی متن، به تحلیل دقیق گزاره‌های حکایات سعدی پرداخته شده و بر اساس دستگاهی قیاسی به نظام معرفتی سعدی در زمینه سقوط حکومت دست یافته شده است.

۵- روش تحقیق

روش استفاده شده در این تحقیق، تحلیل متن در اسناد است که در اینجا، سند، گلستان سعدی است؛ جامعه آماری تحقیق و واحد تحلیل، حکایت‌های باب اول گلستان است. در مشاهده اسنادی، چنان‌چه دوروزه (۱۳۷۵) بیان داشته است، «سندهایی که پدیده‌های اجتماعی بر رویشان اثرهایی باقی می‌گذارند، بسیار فراوان و گوناگونند» (دوروزه، ۱۳۷۵: ۷۹). وی یکی از این انواع را آثار ادبی می‌داند که در دسته اسناد کتبی قرار می‌گیرند. او معتقد است برخی اسناد مانند آثار ادبی جزء اسناد غیرمستقیم به شمار می‌آیند که «مستقیماً با مسأله اجتماعی سروکار ندارند، بلکه می‌توانند نشانه‌هایی ارائه کنند یا مواد زمینه را برای مسئله‌های مورد مطالعه فراهم سازند. ادبیات، کل یک جامعه را منعکس می‌سازد. ادبیات اجتماعی شامل داستان‌ها، داستان‌های کوتاه و تمایشنامه‌های تئاتر است که مستقیماً از زندگی اجتماعی الهام می‌گیرند. و موضوع‌شان کم و بیش به زندگی سیاسی، اقتصادی و اجتماعی برخورد می‌کند» (همان: ۸۸-۸۹). از نظر وی روش‌های کلاسیک روش‌های ژرفانگر و هدف آن‌ها تحلیل عمقی سندها است. از این منظر می‌توان گلستان سعدی را در این رده قرار داد که از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است. مقالات و کتاب‌های زیادی که از زوایای مختلف به این کتاب ارزشمند توجه ویژه نشان داده‌اند، مؤید این نظر است. روش‌های کلاسیک در تحلیل اسناد، شامل دو نوع تحلیل درونی و برون‌ی است. در تحلیل درونی محتوی یک سند شناخته می‌شود که خود شامل دو خصیصه عقلانی و ذهنی است. خصیصه عقلانی، تحلیل با روش‌های کلاسیک عملی فکری است که در جستجوی تشخیص خطاهای اساسی سند از یکدیگر، پیوند دادن جنبه‌های فرعی به این خطاها و یافتن ارتباط فکری آن‌ها است. در خصیصه ذهنی، محتوی باید توسط کسی که آن را مطالعه می‌کند، با حداکثر بی‌طرفی و خودداری از تحریف واقعیت بر اثر سلیقه شخصی، تفسیر شود. در واقع به این وسیله، به گونه‌ای «عینی بودن» دست یافته می‌شود که به معنای تغییر ناپذیر بودن نتایج است (دوروزه، ۱۳۷۵: ۱۰۵). «در روش تحلیل متن، ارتباط بین مشاهده و نظر (رجوع به متن و نتیجه‌گیری درباره هر مطلب) دوسویه و مکرر است؛ یعنی با طرح سؤال، جستجو در متن آغاز می‌شود و پس از مطالعه متن، ممکن است بعضی قسمت‌های آن معنی قسمت‌های دیگر را عوض کند» (صدیق اورعی، ۱۳۷۳: ۲۶).

۶- چارچوب مفهومی

این مقاله، با استدلال منطقی و روش تحلیل درونی متن، تلاش کرده است به تبیین و تحلیلی منطقی دست یابد. در واقع محقق در صدد کشف معنای نهفته در گزاره‌های متن حکایات سعدی بوده است که به طور آشکار، قابل تشخیص نیست. محقق، با انتخاب بخش سیاسی و حکومتی از نظریه سعدی، قصد دارد بین ساختار سیاسی نظام حکومتی و زندگی ایلی (براساس اطلاعات قبلی نویسنده مسئول) رابطه برقرار نماید و نظریه تبیین سقوط حکومت سعدی را در گلستان کشف کند. بنابراین می‌توان گفت نوع این تحقیق از نوع اکتشافی است. در جامعه‌شناسی، مشاهده درست مانند استدلال محض عقلانی می‌تواند معرف حقیقت باشد. چنان‌که وایلی (۲۰۰۵) بیان کرده است، بهترین شیوه بحث برای جامعه‌شناس، در نظر آوردن تجربیات شخصی خود در کنار تجربیاتی است که در حین تحقیق ثبت می‌کند.

۶-۱- عوامل قدرت از نظر سعدی

- ۱- «وزیر ملک را پرسید: هیچ توان دانستن که فریدون که گنج و مُلک و حشم نداشت چگونه برو مملکت مقرر شد؟!» (باب اول حکایت ۶)
- ۲- «سلطان که به زر بر سپاهی بخیلی کند با او به جان جوانمردی نتوان کرد» (باب اول حکایت ۱۴).
- ۳- «ملک‌زاده‌ای گنج فراوان از پدر میراث یافت، دست کرم بر گشاد ... نصیحتش آغاز کرد که ملوک پیشین مرین نعمت را به سعی اندوخته‌اند و برای مصلحتی نهاده‌اند، دست از این حرکت کوتاه کن که وقایع در پیش‌است و دشمنان از پس، نباید که وقت حاجت فرو مانی» (باب اول حکایت ۱۸)
- ۴- «اسکندر رومی را پرسیدند: دیار مشرق و مغرب به چه گرفتی که ملوک پیشین را خزاین و عمر و ملک و لشکر بیش از این بوده است و ایشان را چنین فتحی میسر نشده؟» (باب اول حکایت ۴۱)

از چهار عبارت نقل شده معلوم می‌شود که قدرت در درجه اول به سپاهی وابسته است و اگر سپاهیان اندک باشند یا دلسرد باشند و نجنگند قدرت بدست نمی‌آید. نکته دوم اینکه: سپاهی به ازاء زر و گنج حاضر به جان‌فشانی است و اگر پادشاه نسبت به سپاهیان بخل بورزد آنان او را رها می‌کنند. لذا گنج لازمه داشتن سپاهی است. بنابر همین امر است که در حکایت ۱۸ هم‌نشین پادشاه جوان به او هشدار می‌دهد که گنج را برای ایام جنگ و دفع حمله نگهدار. اما سعدی غیر از این که گنج و حشم را از عوامل قدرت می‌شمارد و مبادله شاه و سپاهی را مبادله زر و سر اعلام می‌کند:

چو دارند گنج از سپاهی دریغ	دریغ آیدش دست بردن به تیغ
زر بده مرد سپاهی را تا سر بنهد	گرش زر ندهی سر بنهد در عالم

(باب اول حکایت ۱۵)

بر عنصر رحمت بر رعیت تاکید دارد: «ملک گفت: موجب گرد آمدن سپاه و رعیت چه باشد؟ گفت: پادشه را کرم باید تا برو گرد آیند و رحمت تا در پناه دولتش ایمن نشینند» (باب اول حکایت ۶)

«یکی از ملوک عرب که به بی‌انصافی منسوب بود ... مرا گفت: از آنجا که همت درویشان است و صدق معاملت ایشان، خاطری همراه من کنند که از دشمنی صعب اندیشناکم، گفتمش بر رعیت ضعیف رحمت کن تا از دشمن قوی زحمت نبینی» (باب اول حکایت‌های ۶ و ۱۰)

سعدی کرم بر سپاهی و رحمت بر رعیت را عدل می‌داند و مخالف آنرا ستم و ظلم می‌شمارد و ظلم را عامل سقوط معرفی می‌کند:

نکند جور پیشه، سلطانی که نیاید ز گرگ چوپانی * پادشاهی که طرح ظلم افکند پای دیوار ملک خویش بکند

پادشاهی که روا دارد ستم بر زیردست	دوستدارش روز سختی دشمن زور آور است
با رعیت صلح کن و ز جنگ خصن ایمن نشین	ز آنکه شاهنشاه عادل را رعیت لشکر است

(باب اول حکایت ۶).

سعدی سعی کرده است فرایند سقوط را توضیح دهد. عبارت اول حکایت ۶ در باب اول به این فرایند اشاره دارد: یکی از ملوک عجم حکایت کند که دست تطاول به مال رعیت دراز کرده بود و جور و اذیت آغاز کرده، تا به‌جایی که خلق از مکاید فعلش به جهان برفتند و از کربت جورش راه غربت گرفتند. چون رعیت کم شد ارتفاع ولایت نقصان پذیرفت و خزانه تهی ماند و دشمنان زور آوردند ... بسی برنیامد که بنی عم سلطان به منازعت خاستند و ملک پدر خواستند؛ قومی که از دست تطاول او به جان آمده بودند و پریشان شده، بر ایشان گرد آمدند و تقویت کردند تا ملک از تصرف این بدر رفت و بر آنان مقرر گردید» (باب اول حکایت ۶).

۶-۲- سعدی در حمایت از رعیت در اندیشه سیاسی

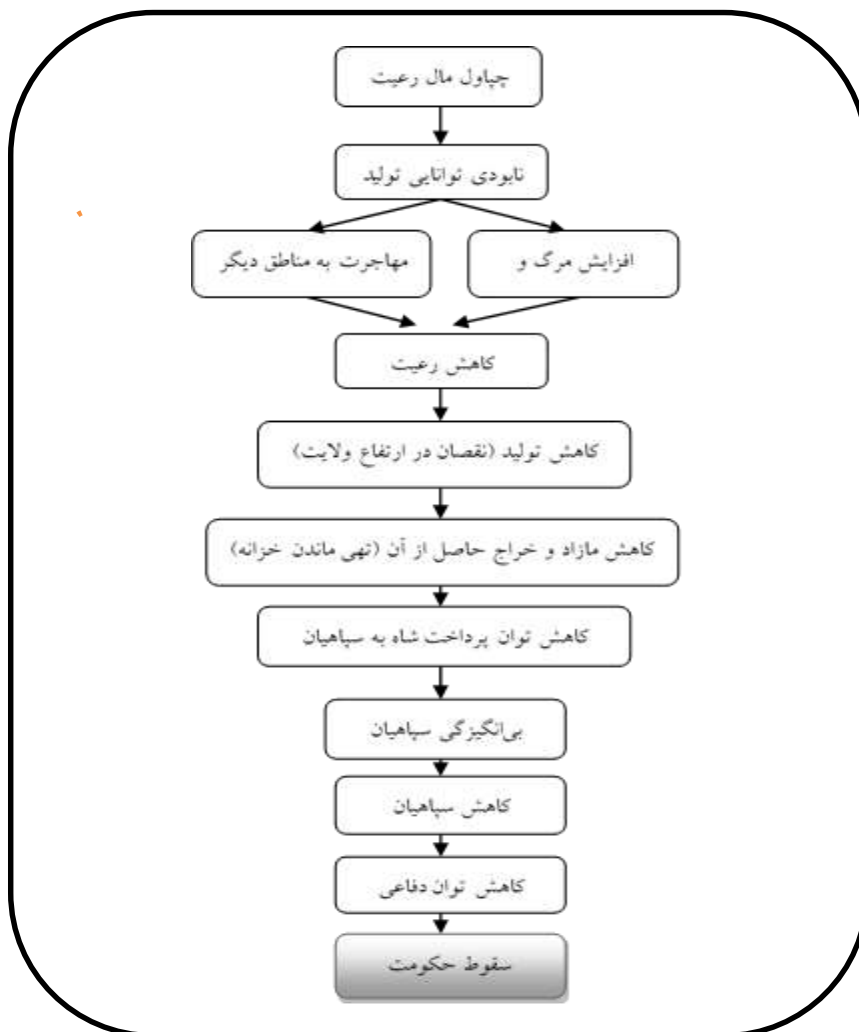
چپاول مال رعیت به معنی افزایش میزان خراج است به اندازه‌ای که بیش از معیار "بخور و نمیر" از رعیت بستاند. در چنین حالتی واحدهای اقتصادی خانوار چه روستایی و چه ایلی و چه پیشه‌ور شهری، امکان‌ماندگاری و باز تولید خود را از دست می‌دهد برای یافتن امکان حیات اقتصادی مهاجرت می‌کند و یا آنچنان دچار فقر می‌شود که از چرخه تولید و ایجاد مازاد در سال‌های بعد خارج می‌شود.

در این جا باید به لحاظ تاریخی نکته‌ای را بازگو کنیم که حکام شمشیر بدست پس از استقرار قدرت برای این که بتوانند "مازاد اقتصادی" را جمع کنند و در عین حال "مانع تداوم تولید" نباشند نیازمند بودند که اندازه‌های "قوت لایموت" یا "نان بخور نمیر" را مشخص کنند و وزیران و مستوفیان، متخصص این امر بوده‌اند و اندازه خراج را تعیین می‌کرده‌اند و نیز توصیه می‌کرده‌اند در ایام خشکسالی و سیل و زلزله و بیماری فراگیر، باید انعطاف نشان داد حتی یکی دو سال خراج نگرفت تا واحدهای تولید خانوار خود را بازسازی کنند. در این جا فرایند سقوط حکومت به شکل نمودار زیر، واضح شده است.

علاوه بر این سعدی، حمایت مردم ظلم‌دیده و مهاجرت کرده از مدعیان قدرت را متذکر شده است. با توجه به تبیین سقوط حکومت و تشریح فرایند آن توصیه به رحمت بر رعیت و ایجاد امنیت برای آنان و کرم بر سپاهی راه بقای حکومت تلقی می‌شود.

همان به که لشکر به جان پروری
که سلطان به لشکر کند سروری
ز آن که شاهنشاه عادل را رعیت لشکرست
با رعیت صلح کن و ز جنگ خصم ایمن نشین

(باب اول حکایت ۶)

نمودار ۱- فرایند سقوط حکومت از نظر سعدی

نتیجه‌گیری:

همان‌طور که در مطالب بالا مشخص شد، اولین نکته مهم در نظریه سعدی این است که او ظلم پادشاه را به اخلا و اراده شاه نسبت می‌دهد و در نتیجه به همه شاهان بدون در نظر داشتن نسل چندم بودن توصیه می‌کند که به رعیت ظلم نکنند و خراج غیرقابل تحمل نگیرند و به سپاهیان رسیدگی کنند و زر از آن‌ها دریغ ندارند.

دومین نکته مهم این‌که سعدی ساکنین شهرها را رعیت می‌داند و توصیه می‌کند که شاه به آنان نیکی کند و بر آنان رحمت آورد و صلح با آنان را عاملی می‌داند که رعیت به هنگام حمله مهاجمین جدید از پادشاه مستقر در شهر حمایت کنند و سعدی آن‌طور سخن می‌گوید که گویی سپاهیان افرادی هستند که برای سپاهی‌گری استخدام شده‌اند و رابطه پادشاه با آنها و سایر مردم از نظر سابقه و همبستگی یکسان است. نکته سوم این‌که، نظریه سعدی به نظریه اندیشمندان اجتماعی بسیار نزدیک است. به طوری که دو قرن بعد ابن‌خلدون همین موضوع را با افزودن چند متغیر تبیین کرد ولی فضل تقدم با سعدی است هر چند جامعیت سخن ابن‌خلدون بیشتر است اما کوتاهی و گویایی و زیبایی سخن سعدی قابل رقابت نیست.

قلیان عسکری و مستعلی پارسا (۱۴۰۰) در مقاله خود به دیدگاه سعدی پژوهان در باب قواعد اجتماعی پرداخته و معتقدند سعدی هم‌چون جامعه‌شناسی آگاه به ریشه‌یابی آسیب‌های اجتماعی می‌پردازد و آموزه‌های خود را به زبانی ساده برای اقشار مختلف مردم بیان می‌کند. در این پژوهش قواعد اجتماعی مورد تأکید سعدی از دیدگاه سعدی پژوهان بررسی شده است. همان‌طور که شریف‌زادی و حاجی (۱۴۰۰) و ساری اصلانی (۱۳۹۸) در مقالات خود ذکر کرده‌اند، هر حکایتی که در شفقت و محبت و بخشش به خلق خدا که در گلستان و بوستان آمده کاشف از همین حقوق بشر سعدی است. او خود را تافته جدا بافته از خلق نمی‌داند و لذا تا آن جا که ممکن است سعی می‌کند که حاکمان را پند و نصیحت کند تا خلق در سایه حکومت ایشان در آسایش و رفاه باشند. یافته‌های پژوهش اسدی باباگرگی و باباجانی گرگی (۱۳۹۶) نیز نشان می‌دهد که هدف تمام قواعد حقوقی و ارزش‌های عرفی، ناظر بر جامعه انسانی، حفظ کرامت انسان، تنظیم روابط اجتماعی افراد جامعه و در اوج آن رسیدن به عدالت و برابری است.

منابع:

- ۱- آسمند جونقانی، علی (۱۴۰۲)، *متغیرهای دوگانه تحکیم و انحطاط حکومت از دیدگاه سعدی بر مبنای نظریه هرمنوتیک اسکینر*، پژوهشنامه ادبیات تعلیمی، ۱۵ (۵۸): ۳۴-۱.
- ۲- اسدی گرجی، عین‌الله، باباجانی گرجی، زینب (۱۳۹۶)، *اصول و شاخصه‌های حقوق شهروندی در بوستان سعدی*، حقوق پزشکی، ۱۱ (۴۰): ۱۷۹-۱۹۱.
- ۳- حیاتی، زهرا، عربزاده، فاطمه (۱۳۹۹)، *بازخوانی باب اول بوستان سعدی با رویکرد مشروعیت‌بخشی در گفتمان حکومت*، متن پژوهی ادبی، ۲۴ (۸۳): ۲۲۲-۱۹۳.
- ۴- دوورژه، موریس (۱۳۷۵)، *روش‌های علوم اجتماعی*، ترجمه خسرو اسدی، چ سوم، تهران، امیرکبیر.
- ۵- رسولی، عباسعلی؛ صالحی نجف آبادی، عباس (۱۳۹۶)، *راه‌های مهار قدرت سیاسی از منظر سعدی*، نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان، ۷ (۱): ۷۷-۵۵.
- ۶- زرین کوب، عبدالحسین (۱۳۸۶)، *حدیث خوش سعدی*، چ ۴، تهران، سخن.
- ۷- ساری اصلانی، شهرام (۱۳۹۸)، *حقوق بشر در ژانر ادبی با تکیه بر آثار سعدی*، چهارمین کنفرانس ملی توانمندسازی جامعه در حوزه علوم انسانی و مطالعات روانشناسی.
- ۸- ساسانی، فرهاد (۱۳۸۹)، *تأثیر بافت متنی بر معنای متن*، زبان پژوهی، ش ۳، صص ۱۲۴-۱۰۹.
- ۹- فروغی، محمدعلی (ذکاءالملک) (۱۳۸۰)، *گلستان سعدی*، تهران، اقبال. چاپ پنجم.
- ۱۰- یوسفی، غلامحسین (۱۴۰۰)، *گلستان سعدی*، تهران، خوارزمی، چاپ پانزدهم.
- ۱۱- شریف‌زادی، حجت‌الله، حاجی، ستاره (۱۴۰۰)، *بررسی حقوق اجتماعی شهروندان در گلستان سعدی*، نهمین همایش ملی علمی پژوهشی روانشناسی و علوم تربیتی.
- ۱۲- صدیق اورعی، غلامرضا (۱۳۷۳)، *اندیشه اجتماعی امام خمینی درباره تغییر جامعه*، تهران، سوره.
- ۱۳- عبدالرئوف، حسین (۱۳۸۷)، *زنجیرمندی مفهومی و بافتی در گفتمان قرآنی*، ترجمه ابوالفضل حری، زیباشناخت، سال ۹، ش ۱۹، صص ۳۹۰-۳۷۰.
- ۱۴- فاستر، مایکل برسفورد (۱۳۷۶)، *خداوندان اندیشه سیاسی*، ترجمه: جواد شیخ الاسلامی، ج ۱، تهران، امیرکبیر.
- ۱۵- قاسمی، علی (۱۳۹۹)، *فهم مسئله اصلی اندیشه سیاسی سعدی*، رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، ۱۲ (۲): ۶۸-۴۱.
- ۱۶- قلیان عسکری، عبدالله، مستعلی پارسا، غلامرضا (۱۴۰۰)، *دیدگاه سعدی پژوهان ایرانی درباره حقوق و قواعد اجتماعی مورد استفاده و تأکید سعدی*، متن پژوهی ادبی، ۲۵ (۸۷): ۱۶۶-۱۴۰.

17- Wylie, S (2005) The Axiomatic Method in Sociology. HON 213.

18- <http://aboutsociology.com/sociology/Axiomatization>

Explanation of the fall of the government in Golestan Saadi

Gholamreza Sediq Orei

Assistant Professor, Department of Social Sciences, Ferdowsi University, Mashhad, Iran

Sedighourae@um.ac.ir

Abstract

Introduction and Purpose: One of the valuable literary works is Golestan Saadi, which has become very famous in the world and many works in different fields have acknowledged this issue. Therefore, the purpose of this research is to understand Saadi's social thought and explain the process of the fall of the government in Golestan Saadi. **Method:** The research method in this article is one of the types of documents in which, by using the axiomatization of the propositions of the first chapter of Golestan, he analyzed the internal text and discovered the elements of power and the factors of the fall of the government, the analysis and the process of the fall of the government from Saadi's point of view, and in a model It has depicted a concept. **Findings:** The findings of the research show that the starting point of the fall of the government, which is looting the property of the subjects, eventually leads to the demotivation of the Shah's troops and the reduction of the Shah's defense power, leading to the fall of the government. **Conclusion:** The result of this research showed that Saadi (7th century AH) presented a theory about the fall of the governments of his era, which is close to the theories of social thinkers.

Keywords: fall of government , golestan Saadi, Government developments.